

УДК 373.5.016:168.522

О-72

Інна ОСАДЧЕНКО

**ФОРМУВАННЯ
ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ОРІЄНТАЦІЙ
В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ
ЯК ПРОПЕДЕВТИЧНА ПРОБЛЕМА**

У статті автор виклала свою позицію щодо необхідності формувати ціннісно-сміслові орієнтації в учнів старшої школи як потенційних студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Вказується також, що виняткову важливість мають педагогічні цінності. Закцентовано увагу на аксіологічному підході, за якого цінностями визнаються не тільки явища і їх властивості, предмети, а й ідеї, спонування у вигляді норм та ідеалів. Ідеться про нагальну потребу ціннісного переосмислення спрямованості як змісту освіти, так і технологій навчання, що має бути пріоритетом сучасного етапу розвитку української освіти.

Ключові слова: *старшокласники, цінності, ціннісно-сміслові орієнтації, студенти, аксіологічний підхід, технологія ситуаційного навчання.*

Постановка проблеми. Об'єктивні закономірності навчально-виховного процесу, суб'єктивне сприйняття учасниками цього процесу змісту шкільного предмету чи дисципліни, яка вивчається у вищому навчальному закладі, безумовно, спрямовані на формування цілісної, високоінтелектуальної, конкурентоспроможної молоді особистості для життя у сучасному глобалізованому світі. Звісно, без узагальнень усіх здобутих цивілізацією знань і донесення цього узагальненого знання через школу (середню загальноосвітню і вищу) рідною мовою до всіх, незалежно від суспільної, расової, релігійної належності не обійтися. Утім, цивілізаційні знання потребують не тільки узагальнення. Вони

можуть мати й пропедевтичний характер, якщо окремі предмети і дисципліни, їх зміст, підпорядковувати ціннісному осмисленню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велична постань Я.А. Коменського, його “Велика дидактика” є універсальним мистецтвом учити всіх усьому. У цій книзі закладено, як коротко, доступно, базово на засадах ґрунтовності, істинності, порядку, легкими й правильними шляхами можна здобути освіту. Отже, і навчати здобувати знання, щоб учень чи студент став людиною, яку спочатку треба формувати. Тож, як зазначав великий дидакт, освіта має бути універсальною. Універсальність, звісно має бути пронизана аксіологічним корелятом, адже усе, що є цінним і корисним для особистості, вона привласнює і цим живе.

З огляду на викладене, зазначимо, що виняткову важливість мають педагогічні цінності. Серед них на перший план можемо висунути: сукупність традицій та ідей, норм і правил, якими регламентується діяльність у сфері освіти; соціально-психологічні новоутворення, базовані на цілях і мотивах, ідеалах та установках, що складають світоглядність особистості як сучасного вчителі і викладача, так і мають бути привласнені і учнями, і студентами. Загалом, це становить систему ціннісних орієнтацій як тих, хто навчає, так і тих, хто здобуває знання і за традиційних, і за сучасних технологій навчання, у тому числі за технології ситуаційного навчання.

Однак будь-яке педагогічне середовище, точніше педагогічне середовище будь-якого середнього чи вищого навчального закладу, характеризується і навіть ідентифікується за сукупністю хоч і багатьох, але випукло притаманних саме йому індивідуальних смислів, що не суперечить поняттям “суб’єктивне начало в людині”, “людина як феномен”.

Стрижень педагогічних цінностей мають складати принципи, що дають змогу формувати молоду людину цілісною, людиною для себе і особистістю для інших.

З метою зміщення акцентів з викладання у вищому навчальному закладі на учіння на засадах дотримання принципу суб’єктності навчання як тенденції сучасної дидактичної парадигми професійної підготовки, необхідно, щоб рівень професійної педагогічної підготовки як складник учіння та власне сам процес учіння стали для майбутніх учителів цінностями. Така сама тенденція має панувати у середніх загальноосвітніх закладах. Тобто, учіння, само-

навчання повинні мати аксіологічний характер, що уможливить підготовку випускників школи до навчання у ВНЗ. Відтак, учитель-предметник має постати не тільки носієм знань, а й особистістю, котра прищеплює, виховує, формує у старшокласників ціннісне бачення світу, себе, оточення тощо.

Саме це актуалізувало використання у нашому дослідженні *аксіологічного*, тобто ціннісного підходу, який виходить з того, що цінностями є не тільки явища і їх властивості, предмети, а й ідеї, спонукання у вигляді норм та ідеалів. Отже, ціннісні орієнтації особистості – одна з головних її характеристик, а їх розвиток, трансформація в особистісно значущі, стають основним педагогічним завданням профільної школи і професійної педагогічної підготовки (Г. Васьківська, В. Кизенко, А. Коржуєв, І. Котова, В. Кудіна, В. Лозова, О. Мариновська, В. Попков, С. Смірнов, М. Соловей, Є. Спіцин, В. Шахов, Є. Шиянов та ін.).

Мета статті – на основі аналізу наукових джерел схарактеризувати формування ціннісно-сміслових орієнтацій в учнів старшої школи як пропедевтичну проблему.

З усіх відомих аспектів аксіологічного підходу для нас важливим є професійно-педагогічний. На думку О. Мариновської, він полягає у тому, що “педагогічні цінності розглядаються як умова і результат певного виду професійної діяльності” [4, 29]. Ціннісні орієнтації як викладача, так і студента (як учителя, так і учня) презентують “не систему знань, а систему когнітивних утворень, що приймаються особистістю в якості власного внутрішнього орієнтира, спонукають і скеровують її діяльність” [4, 30]. У нашому випадку, у ситуаційному навчанні цінними є не загальні знання як певний обсяг інформації, а конкретні знання у поєднанні з уміннями й навичками, необхідними “тут і тепер” – для прийняття рішення стосовно професійної ситуації.

Аксіологічний підхід у контексті нашого дослідження слід застосувати двояко: по-перше, у виборі педагогічного інструментарію викладачем ВНЗ чи вчителем ЗНЗ (форм, методів, засобів, прийомів) для вияву толерантного ставлення до особистості майбутнього вчителя початкової школи у процесі суб’єкт-суб’єктної навчальної взаємодії чи відповідного ставлення до особистості майбутнього випускника ЗНЗ. По-друге, у процесі вибору майбутніми вчителями початкової школи під час виконання певного

навчального завдання варіанту педагогічного рішення як вияву гуманно-ціннісних орієнтацій до суб'єктів-учасників цієї ситуації. Це саме стосується і середніх загальноосвітніх закладів I – III ступенів.

Отже, стратегічне завдання такого підходу – пошук способів перетворення знань як майбутніх учителів початкової школи на їхні цінності, так і випускників шкіл, котрі виявлять бажання стати вчителями в початковій школі. У застосуванні технології ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів найбільшою цінністю має стати набуття студентами нового способу мислення – ситуаційного, як гарантування їхньої успішної професійної діяльності. Завдання такого підходу: визначити, які саме дидактичні умови застосування технології ситуаційного навчання сприятимуть перетворенню знань, умінь, навичок майбутніх учителів початкової школи на ціннісні надбання, що загалом відповідає тенденції зміни акцентів з викладання у ВНЗ на учіння на засадах дотримання принципу суб'єктності навчання.

Словом, аксіологічна спрямованість як змісту освіти, так і технологій навчання має бути пріоритетом, адже саме цей принцип є “вихідним положенням гуманістично орієнтованої педагогічної освіти, оскільки спрямований на формування гуманних ціннісних орієнтацій учня, адже людина розглядається як вища цінність суспільства і як мета суспільного розвитку. Тобто, найпершою і найвищою цінністю для людини є сама людина, її життя. Людина не може прожити без цілеспрямованості. Основою формування цілей є інтереси і потреби людини, які поширюються на визначення смислів життя, засобів досягнення конкретних цілей. Людина, вибираючи і реалізуючи цілі, орієнтується на цінності, ідеали і норми, що панують у суспільстві” [2, 263].

Принцип аксіологічної спрямованості, аксіологічний підхід загалом позитивно позначається на вітагенному досвіді суб'єктів навчально-виховного процесу. Найяскравіше це видно, як зазначають науковці, у підлітковому віці, хоча “система ціннісних орієнтацій, світогляд перебуває ще на стадії формування” [3, 62].

За чутливого, ціннісного ставлення до особистості учня, до нього як людини, яка наділена властивістю суб'єктності, вчителі і викладачі чіткіше розуміють мету: не сформувати на свій лад, не виховати в своєму дусі, а віднайти і підтримати в нього людські

якості. Отже, у такий спосіб закладений механізм працюватиме на рівні самореалізації і саморозвитку. Це, зі свого боку, сприятиме адаптації і саморегуляції. Також актуалізуються процеси самонавчання і самовиховання. Отже, і зміст навчання має бути, як і зазначалося, аксіологічно спрямованим. Науковці переконані, що “сама така постановка питання в інформаційному суспільстві дає змогу досягти головної мети освіти – розвитку творчих здібностей, які забезпечують можливості самовизначення, самореалізації та самозбереження. Тож основним завданням навчання стає передача засобів і методів, які дають змогу учневі самостійно здобувати навчальну інформацію та використовувати її для розв’язання певних життєвих проблем. Тобто акцент робиться не на знанні заради знань, а на знанні як засобі життєдіяльності. Тоді в кожного учня формується своя система цінностей, складовою якої є соціальний перелік цінностей” [3, 64]. Аксіологічний підхід також детермінує значущість професійних цінностей у процесі модернізації системи освіти, що позитивно впливає на стосунки молодого покоління із зовнішнім, гармонізує внутрішній світ молоді, забезпечує долучення до національних і цивілізаційних цінностей, прискорює духовну зрілість.

Цінності освіти, незаперечно, є ґрунтом, базисом культури, яка формує, розвиває і сприяє збереженню людини як представника свого народу. “Цінності освіти – це її людські смисли, суспільно схвалювані й передані з покоління в покоління зразки педагогічної культури, відбиті в культурному вигляді людини, культурних зразках життя і взаємодії між поколіннями, педагогічних теоріях і системах, технологіях і способах педагогічної діяльності і поведінки. Цінності можна вибирати” [1, 37]. Людину слід розглядати як “головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу” [5], а отже, як духовно розвинену особистість, як суб’єкта освіти, як творця свого життя, як будівника країни. Отже, основним методом формування і розвитку такої людини поряд з аксіологічним має стати і культурологічний підхід, “який пропонує поворот усіх компонентів змісту до культури і людини як її творця і суб’єкта, здатному до культурного саморозвитку” [1, 43].

Як бачимо, формування ціннісно-сміслових орієнтацій учнів, ціннісних орієнтацій майбутніх учителів (не тільки початкових

класів) пов'язане з проблемами педагогічної культури, які необхідно розв'язувати за умов модернізації освіти. Тут на перший план висуваються питання цінності освіти як такої, її значення як для молоді особистості, так і для суспільства загалом. Отже, ми доходимо висновку, що освіта має бути якісною – як у частині її змісту, так і за технологіями навчання. Тобто, у цьому контексті на новий рівень актуальності виходить особистісно орієнтоване навчання, яке має враховувати аксіологічні моменти. Гуманістичні цінності навчально-виховного середовища якнайкраще сприяють виконанню визначених освітніми документами завдань, що постають як цінності навчання і виховання, індивідуального і особистісного розвитку. У такий спосіб якнайкраще забезпечуватимуться процеси самонавчання, самореалізації і саморозвитку особистості старшокласника як майбутнього учителя.

Загалом, можна говорити про суб'єктність і суб'єкт-суб'єктне навчання, за якого ситуаційне навчання є чи не найкращим варіантом. Якщо йдеться про суб'єктність, то ми неодмінно розуміємо, що вона здійснюється за послідовного втілення певних етапів: самопізнання, самовизначення, самовдосконалення і самоперетворення. Реалізація цих етапів буде утрудненою, якщо не зважати на важливе значення аксіологічного підходу. Тож сучасні учитель загальноосвітнього навчального закладу і викладач вищого навчального закладу мають навчатися самі і навчати учнів та студентів формувати й мотивувати вибір власних цінностей.

Ефективність суб'єкт-суб'єктної взаємодії значною мірою пов'язана з педагогічною майстерністю вчителя/викладача, готовністю до врахування дидактичних аспектів технологічного навчання. Передовсім це потребує перебудови їхніх особистісних мотиваційно-ціннісних установок. Потрібен перехід від позиції “лектор” до позицій “модератор”, “консультант”, “організатор”. Учня чи студента слід сприймати як співорганізатора навчального процесу. Мають бути заохочення учнів і студентів до співпраці, до партнерської взаємодії на кожному занятті як складнику навчальної діяльності. Саме за цих умов зросте цінність такої навчальної діяльності.

У процесі теоретичного аналізу з'ясовано, що елементами готовності учителя/викладача до застосування технології ситуаційного навчання є уміння організувати навчання на засадах навчального діалогу, взаємної поваги обох сторін, що сприятиме створе-

нню психологічного комфорту в аудиторії. Учитель/викладач має бути взірцем педагогічного спілкування. Важливим є також їхнє розуміння сутності педагогічної ситуації як дидактичної одиниці технології, її компонентів і структури. Все це зумовлює специфіку виконання учителем/викладачем основних фахових функцій: гносеологічної, проектувальної, конструювальної, організаційної, комунікативної, методичної, психологічної і корекційної.

Висновок. Отже, готовність учителя до застосування технології ситуаційного навчання, а також викладача у підготовці майбутніх учителів початкової школи визначається двома взаємозалежними аспектами: психологічним (певна перебудова традиційних поглядів, мотивів, цінностей, установок, способу навчальної взаємодії; подолання особистих психологічних бар'єрів різного рівня; кардинальна зміна ролі викладача та його професійного стилю у процесі навчання тощо) та дидактичним (наявність умінь організувати інтерактивне навчання за умов несформованості навичок самостійної роботи та відповідної підготовки; тематичне добирання та формулювання ситуаційних завдань, складання кейсів; набуття навичок тренера-інструктора тощо).

Ми вкотре переконуємося, що освіта формує обличчя людини, її імідж. Усе це відбувається за впливу моральних і духовних цінностей. Водночас освіту як у старшій школі, так і у ВНЗ ми розглядаємо з позицій соціуму. Ситуаційне навчання за прикладами із соціального життя стає однією з умов для ціннісного розвитку особистості людини, для привласнення і поширення цінностей національної культури, де головують людина, культура, соціум.

Перспективи подальших досліджень. Подальшого дослідження потребує питання виокремлення дидактичних умов формування ціннісно-сміслових орієнтацій в учнів старшої школи.

Література

1. Бондаревская Е.В. Личностно-ориентированный подход к качеству образования в условиях модернизации : докл. на августов. конф. работников и организаторов образования г. Ростов-на-Дону / Е.В. Бондаревская ; Рос. академия образования, юж. отд-ние (Ростов-на-Дону). – Ростов н/Д : [б. и.], 2002. – 46 с.

2. Васьківська Г.О. Формування системи знань про людину в учнів старшої школи: теорія і практика : монографія / Галина Олексіївна Васьківська. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 512 с.

3. Дидактичні засади диференціації навчання в основній школі : монографія / авт. кол.: В.І. Кизенко, Г.О. Васьківська, С.П. Бондар й ін. ; за наук. ред. В.І. Кизенка. – К. : Пед. думка, 2012. – 216 с.

4. Мариновська О.Я. Формування готовності вчителів до проектно-впроваджувальної діяльності: теорія і практика : монографія / Оксана Яківна Мариновська. – Івано-Франківськ : Симфонія форте ; Полтава : Довкілля-К, 2009. – 500 с.

5. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс] / Указ Президента України від 17.04.2002 р. за № 347/2002. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/images/files/doshkilna-crednya/serednya/baza/nats_doktr.doc.

Осадченко Инна. Формирование ценностно-смысловых ориентаций у учеников старшей школы как пропедевтическая проблема. В статье автор изложила свою позицию относительно необходимости формировать ценностно-смысловые ориентации у учеников старшей школы как потенциальных студентов высших педагогических учебных заведений. По мнению автора, исключительную важность имеют педагогические ценности. Внимание сосредоточено и на аксиологическом подходе, признающем ценностями не только явления и их свойства, предметы, а также идеи, побуждения в виде норм и идеалов. Речь идет о насущной необходимости ценностного переосмысления направленности как содержания образования, так и технологий обучения, что должно быть приоритетом современного этапа развития украинского образования.

Ключевые слова: старшекласники, ценности, ценностно-смысловые ориентации, студенты, аксиологический подход, технология ситуационного обучения.

Osadchenko Inna. Formation of values and sense understanding in high school students as a propaedeutic problem. The author has stated her view on the necessity to generate values and sense understanding in high school students as potential students of higher educational establishments. It is noted that pedagogical values are extremely important. The author focuses on the axiological approach,

according to which values are not only phenomena and their properties, objects, but also ideas, incentives in the form of norms and ideals. The article deals with the urgent necessity to rethink the focus of the content of education as well as educational technologies that should be a priority at the present stage of the development of Ukrainian education.

Key words: high school students, values, values and sense understanding, students, axiological approach, situational learning technology.